

МЕЖІ ТИМЧАСОВОГО АРЕШТУ В ПОЛЬСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В СВІТЛІ ЛІМІТАЦІЙНОЇ КЛАУЗУЛИ І ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ

Єжи Скорупка

*Доктор юридичних наук,
професор Вроцлавського університету*

І. Тимчасовий арешт є заходом процесуального примусу, що регулюється в положеннях від ст. 249 до ст. 265 Кримінального кодексу (далі КК). У літературі предмету передбачається, що тимчасовий арешт являється провізоричним позбавленням волі з метою забезпечення умов для належного ходу судового розгляду¹.

Відповідно до ст. 24 § 1 КК, основною метою тимчасового арешту є забезпечення належного ходу кримінального судочинства а допоміжною метою - запобігання вчиненню звинуваченим нового, тяжкого злочину. Законодавче регулювання тимчасового арешту становить підставу для виділення функцій, виконуваних цим запобіжним заходом. Вказується, що тимчасовий арешт виконує дві функції - основну і допоміжну. Виконуючи основну функцію, тимчасовий арешт забезпечує, захищає кримінальне судочинство (забезпечувальна функція) а також унеможливорює безправний вплив на належний хід судового розгляду (превентивна функція)². Допоміжною функцією тимчасового арешту є забезпечувальна функція³, призначена для запобігання вчиненню звинуваченим нового тяжкого злочину. Виконуючи цю функцію, тимчасовий арешт має на меті захист інших благ (цінностей) перед скоєнням підозрюваним нового тяжкого злочину.

Умовою застосування тимчасового арешту, який виконує захисну (превентивну) функцію являється наявність позитивних передумов і відсутність негативних передумов. Позитивні передумови застосування тимчасового арешту виражені в ст. 249§1 *in fine* КК та в ст. 2 КК і можна їх поділити на загальну і детальну. Позитивна загальна передумова - це зібрані в справі докази, які вказують на велику ймовірність того, що обвинувачений скоїв злочин, в якому його обвинувачують⁴, натомість детальною передумовою - побоювання (ризик) незаконного перешкоджання з боку обвинуваченого в кримінальному судочинстві⁵. Натомість відсутність доказів, що вказують на вчинення злочину обвинуваченим та відсутність побоювання незаконного перешкоджання в кримінальному судочинстві, становлять негативні передумови застосування тимчасового арешту (відповідно негативну загальну і негативну детальну). У випадку стосування тимчасового арешту, з метою реалізування захисної функції, загальна позитивна і негативна передумови являються однаковими, як у випадку застосування цього заходу для реалізування забезпечувальної (превентивної) функції але детальна позитивна передумова виражена в ст. 258§3 КК полягає у виникненні

¹ Див. S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2009, с. 434.

² Ibidem, с. 426.

³ Ibidem, с. 427.

⁴ Див. J. Grajewski, Przebieg procesu karnego, Warszawa 2004, с. 113.

⁵ Див. T. Grzegorzczuk, J. Tyłman, Polskie postępowanie karne, Warszawa 2005, с. 521.

обґрунтованого побоювання, що обвинувачений, якого звинувачено у вчиненні злочину чи навмисному правопорушенні скоїть злочин проти життя, здоров'я або громадської безпеки, зокрема, коли він погрожував вчинити такі злочини.

У КК визначено також такі випадки, в яких тимчасовий арешт є недопустимий. Відповідно до ст. 259, якщо немає конкретних причин, то слід відмовитися від тимчасового арешту, особливо якщо позбавлення свободи обвинуваченого поставило б під серйозну загрозу його життя чи здоров'я або спричинювало особливо важкі наслідки для обвинуваченого чи його найближчої родини. Якщо стан здоров'я обвинуваченого цього вимагає, то тимчасовий арешт може бути виконаний тільки у формі розміщення у відповідній медичній установі (ст. 260 КК).

Тимчасовий арешт не застосовується також тоді, коли на підставі обставин справи можна очікувати, що суд прийме рішення щодо обвинуваченого позбавлення волі з умовною відстрочкою виконання або більш м'яке покарання або термін тимчасового арешту перевищить передбачувальну кару позбавлення волі без умовної відстрочки (ст. 259§2 КК). Нарешті тимчасовий арешт не може бути застосований, якщо злочин карається позбавленням волі на термін, що не перевищує одного року, хіба що злочинця ввіймано на скоєному вчинку або відразу після нього (ст. 259§3). Слід однак зазначити, що обмеження, передбачені в ст. 259§ 2 і 3 не застосовуються, якщо обвинувачений переховується, вперто не з'являється на виклик у засідання суду або в будь-який інший спосіб перешкоджає розслідуванню чи не можна визначити його ідентичність.

Кримінально-процесуальний кодекс, однак, не вказує максимального строку тимчасового арешту. Це пов'язано з тим, що він не вказує основних положень для врегулювання конфлікту між державою (правоохоронними органами і органами правосуддя) і громадянином (обвинуваченим), що виникає у зв'язку з необхідністю захисту публічних інтересів (належного ходу кримінального судочинства), за рахунок порушення приватного інтересу (права людини на особисту свободу). При застосуванні тимчасового арешту виникає ситуація, що для захисту належного ходу кримінального судочинства а, отже, для захисту загальносуспільних інтересів, необхідно обмежити індивідуальні права і свободи. Визначення строку тимчасового арешту, таким чином, становить інструмент для захисту приватних інтересів та інтересів суспільних.

II. Недоторканість особи і особиста свобода забезпечується кожній людині в ст. 41 Конституції РП. Це положення також передбачає, що позбавлення або обмеження волі може бути винесено тільки відповідно до принципів і процедур установлених законом. У ст. 41 п. 1 Конституції РП, однак, відсутнє явне визначення, яке вказувало б на випадки, при яких позбавлення або обмеження волі може вважатися виправданим. Це несе з собою труднощі у визначенні того, чи дане втручання в сферу особистої свободи міститься в прийнятних і допустимих межах, чи перевищує ці межі.

Загальні принципи обмеження свободи і прав людини виражено в ст. 31 п. 3 Конституції РП. Це положення, за допомогою **загальної лімітаційної клаузули**, обмежує можливість введення обмежень в двох аспектах: формальному (обмеження можуть бути встановлені тільки законом) і матеріальному (обмеження можуть бути встановлені тільки для захисту вказаних цінностей, тобто державної безпеки, громадського порядку, навколишнього середовища, громадського здоров'я, суспільної моральності або прав і свобод іншої особи)¹. У літературі

¹ Див. *L. Garlicki*, *Polskie prawo konstytucyjne, Zarys wykładu*, Warszawa 2006, с. 60.

кримінального процесу передбачається, що загальна лімітаційна клаузула забороняє нищення сутності прав і свобод а водночас перераховує цінності, рятуння яких виправдовує їх обмеження¹.

Загальне формулювання ст. 31 п. 3 Конституції РП встановлює межі, за якими будь-які обмеження є недопустимі. Ці межі створюють принцип пропорційності та концепція "сутності" окремих прав і свобод.

Принцип пропорційності, загальноприйнятий в якості "наказу вживання заходів адекватних до прийнятих цілей"², ясно не виражений в положеннях Конституції РП, але його загальний вираз дає ст. 31 п. 3 Конституції. Це положення включає в себе в першу чергу формальну передумову порушення прав і свобод у формі зобов'язання регулювання обмежень законом та принцип необхідності (загалом ототожнюваний з принципом пропорційності в строгому значенні цього слова), згідно з яким обмеження повинно бути необхідним, а також каталог матеріальних передумов, які обумовлюють допустимість обмеження³. Передумови цього принципу сформулював Конституційний Трибунал (далі: КТ) у рішенні К 11/94, ставлячи три питання, на які треба дати відповідь при оцінці чи дане обмеження не перевищило необхідного обсягу:

- чи дане обмеження може призвести до очікуваних наслідків,
- чи воно є необхідним для захисту громадських інтересів, з яким воно пов'язане,
- чи наслідки обмеження залишаються у відповідний пропорції до тягара, накладеного на громадянина.

Реалізація даних положень залежить від виконання наступних критеріїв: 1. корисності, 2. необхідності, 3. пропорційності *sensu stricto*⁴.

Принцип пропорційності був розроблений в наступних рішеннях КТ, в яких виражено думку про те, що ст. 31 п. 3 Конституції РП установлює принцип пропорційності повністю самостійно і цілісно⁵. У рішенні від 12.01.2000 р., Р 11/98⁶, КТ виразив погляд, що критерій необхідності означає, що кожне обмеження прав і свобод людини повинно насамперед оцінюватися у площині питання, чи було воно "необхідне", тобто іншими словами, чи цієї ж мети не можна було досягнути за допомогою інших засобів, менш обтяжливих для громадянина, так як менше (більш поверхово) втручаються в сферу його прав і свобод. Поняття необхідності таким чином означає реальну потребу втручання в існуючу область прав і свобод людини з огляду на визначені законодавцем цілі. Відповідні заходи повинні бути необхідні, тобто мають захищати цінності "таким чином або такою мірою, які не можуть бути досягнуті за допомогою інших засобів"⁷. Слід також

¹ Див. P. Hofmański, S. Zabłocki, *Pozbawienie wolności w toku procesu karnego. Wybrane aspekty konstytucyjne i prawno międzynarodowe*, [в:] J. Skorupka (ред.) *Rzetelny proces karny. Księga pamiątkowa prof. Zofii Świdy*, Wrocław 2009, с. 514.

² Див. K. Wójtowicz, *Zasada proporcjonalności jako wyznacznik konstytucyjności norm*, [в:] M. Zubik (ред.), *Księga XX-lecia Trybunału Konstytucyjnego*, Warszawa 2006, с. 265.

³ Див. A. Łabno, *Istota zasady proporcjonalności*, [в:] *Zasada proporcjonalności w prawie karnym* під ред. T. Dukiet-Nagórskiej, Warszawa 2010, с. 24.

⁴ Див. K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Kraków 1999, с. 150.

⁵ Пор. рішення КТ від 12.01.1999 р., Р 2/98, OTK ZU 1999, № 1, п. 2.

⁶ Рішення КТ від 12.01.2000 р., Р 11/98, OTK ZU 2000, № 1, п. 3.

⁷ Див. рішення КТ від 12.01.1999 р., Р 2/98, OTK ZU 1999, № 1, п. 2.

зазначити, що у рішенні від 30.10.2006 р., Р 10/06¹, КТ указав, що принцип пропорційності вимагає, щоб серед ефективних засобів, які обмежують використання прав і свобод, вибирати засоби найменш обтяжливі для людини.

Варто згадати, що при поясненні поняття необхідності треба урахувати міжнародні стандарти. Ст. 9 Конституції РП вимагає дотримуватися обов'язкового для Речі Посполитої міжнародного права, вказуючи тим самим на Конвенцію про захист прав і основних свобод людини (далі: Європейська Конвенція) в якості зразка стандарту міжнародного права.

Крім принципу пропорційності, лімітаційною межею обмеження прав і свобод є **"сутність" цих прав і свобод**. Також ця концепція отримала багато судових рішень КТ. У рішенні в справі Р 2/98 КТ прийняв, що загалом, принцип збереження сутності свободи і права при введенні обмежень означає пошанування існування певного мінімального змісту конкретної свободи і права. Перевищення цього обсягу призводить до їх елімінації. Цей мінімальний зміст визначається КТ як "певний базовий елемент (стрижень, ядро)" а елементи додаткові, тобто оболонка, можуть визначатися різними способами, без ризику "знищення сутності даного права чи свободи"². Інтерпретація "закону порушення сутності прав людини" створює, однак, труднощі і проблеми з використанням цієї концепції в практиці. Це пов'язано з відсутністю конкретно і однозначно визначених критеріїв диференціації на те, що слід зарахувати до основної частини, а що - до додаткової³.

Ст. 31 п. 3 Конституції РП також формулює кумулятивно представлені передумови допустимості обмежень у використанні конституційних прав і свобод, до яких відносяться: законодавча форма обмежень, існування в демократичній державі необхідності введення обмежень, функціональний зв'язок обмеження з реалізацією вказаних у згаданому положенні цінностей та заборона порушення сутності даного права або свободи⁴. Очевидно, ст. 31 п. 3 Конституції РП поширюється на особисту свободу, яка знаходиться під захистом ст. 41 п. 1 Конституції РП.

III. Вимога нормативної форми обмеження права на свободу був проаналізований КТ у рішенні від 12 січня 2000 р.⁵ У цьому рішенні підкреслено, що залежність допустимості обмежень прав і свобод від їх установа "тільки в законі" - це щось більше, ніж просто пригадування загального принципу винятковості закону про нормування правового становища особистості. В оцінці КТ дане сформулювання вводить вимогу відповідної докладності правових норм. Якщо обмеження конституційних прав і свобод може установлюватися тільки законом, то в цьому лежить наказ повноти правових норм, яка повинна самостійно визначати всі елементи обмеження даного права і свободи, так, щоб вже на основі прочитання положень закону можна було визначити повний зарис цього обмеження. Натомість, недопустимим є прийняття в законі бланкетних норм, які

¹ Рішення КТ від 30.10.2006 р., Р 10/06, ОТК ZU 2006, № 9А, п. 128.

² Див також рішення КТ від 25.05.1999 р., SK 9/98, ОТК ZU 1999, № 4, п. 78.

³ Див. *A.Labno*, Ograniczenie wolności i praw człowieka na podstawie art. 31 Konstytucji III RP, [в:] Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP, ред. B.Banaszak, A.Preisner, Warszawa 2002, с. 708-709.

⁴ Див. рішення КТ від 12.01.1999 г., Р 2/98, ОТК ZU 1999, № 1, п. 2.

⁵ Рішення КТ від 12.01.2000 р., Р 11/98, ОТК -А 2000, № 1, п. 3. Див. також: рішення КТ від 12.01.1999 р., Р 2/98, ОТК-А 1999, № 1, п. 2; рішення КТ від 24.07.2006 р., SK 58/3, ОТК-А 2006, № 7, п. 85.

залишають органам влади свободу регулювати остаточну форму цих обмежень, зокрема, визначати строки цих обмежень.

Передумова допустимості обмежень на здійснення конституційних прав і свобод у вигляді "необхідності обмежень" означає вимогу щодо використання таких правових заходів, які дійсно будуть служити реалізації цілей, які стояли перед законодавцем. Ці заходи повинні бути необхідними в тому сенсі, що вони будуть захищати певні цінності в такій мірі або таким чином, які не можуть бути досягнуті за допомогою інших заходів. "Необхідність" містить в собі потрібність, придатність і пропорційність введених обмежень¹, отже, будь-яке обмеження права особистості повинно розглядатися в контексті питання чи такого самого ефекту не можна було отримати за допомогою інших заходів, менш обтяжливих для громадянина, з меншим втручанням в сферу його прав і свобод.

Наступною передумовою є поява функціонального зв'язку між введеним обмеженням і реалізацією згаданих у ст. 31 п. 3 Конституції РП цінностей.

Останньою передумовою є цілісність сутності прав і свобод. В оцінці КТ, інтерпретація заборони порушування змісту обмежувального права або свободи не повинна зводитися виключно до негативної площини, тобто до відповідного відмірювання впроваджуваних обмежень. У цьому обмеженні слід також вбачати позитивну сторону, пов'язану з бажанням указати, хоча б на прикладах, цього недоторканого стержня даного права або свободи, який повинен залишатися вільним від втручання з боку законодавця навіть в ситуації, коли він діє з метою захистити цінності, представлені у ст. 31 п. 3 Конституції РП².

У польській літературі підкреслюється, що обмеження права на особисту свободу нерозривно пов'язане з порушенням сутності цього права. Неможливо визначити "стержень" особистої свободи, який залишався б вільним від втручання незважаючи на обмеження, згадані в ст. 31 п. 3 та ст. 41 п. 3 Конституції РП³.

Вказується також, що каталог передумов, викладених у ст. 31 п. 3 Конституції РП повинен розглядатися разом із обов'язковими для Польщі нормами міжнародного права. Доповненням загальної лімітаційної клаузули, вираженої в ст. 31 п. 3 Конституції РП являється ст. 5 п. 1 Європейської конвенції, в якій міститься **спеціальна лімінаційна клаузула**⁴. Це призводить до того, що польський законодавець, приймаючи рішення щодо будь-якого втручання в право на свободу особистості, повинен керуватися не тільки вказівками, що містяться в Конституції РП, але також повинен "поміститися" в лімітації, окресленій ст. 5 Європейської Конвенції. Порушення даної вимоги буде рівнозначне з виникненням колізії, яка, відповідно до ст. 91 п. 2 Конституції РП, повинна бути вирішена на користь положення конвенції⁵.

IV. Отже, слід розважити, чи регулювання, що містяться в Кримінально-процесуальному кодексі і які стосуються мети, функції, передумов і порядку використання тимчасового арешту містяться в загальній лімітаційній клаузулі, викладеній в ст. 5 п. 1 Конституції РП, спеціальній лімітаційній клаузулі з ст. 5 п. 1 Європейської Конвенції та відповідають вимогам принципу пропорційності і

¹ Пор. рішення КТ від 12.01.1999 р., Р 2/98, ОТК-А 1999, № 1, п. 2; рішення КТ від 26.04.1995 р., К 11/94, ОТК-А 1995, № 1, п. 12; рішення КТ від 26.01.1993 р., U 10/92, ОТК-А 1993 р., № 1, п. 2.

² Пор. рішення КТ від 12.01.1999 р., Р 2/98, ОТК-А 1999, № 1, п. 2.

³ Див. *P. Hofmański, S. Zabłocki*, op. cit., с. 523.

⁴ *Ibidem*, с. 515-516.

⁵ Пор. рішення ЄСПЛ від ЕТРС 26.04.2007 р. у справі 71525/01 Думітру Попеску проти Румунії.

передумові обмеження громадянських свобод і прав, визначених у ст. 31 п. 3 Конституції РП.

Слід також зважити, що ст. 5 п. 1 б. с Європейської Конвенції, передумови арешту визначає стосунково загальні, обмежуючись в принципі до вказання доказової основи та вказують на обаву перед втечею. Згадане положення також дає дозвіл на арешт із превентивною метою. У судових рішеннях Європейського трибуналу з прав людини (далі: ЄСПЛ) прийнято, що сама підозра у скоєнні злочину є достатньою підставою для арешту, але не може виправдовувати утримування під вартою протягом тривалого часу.

Таким чином, маючи на увазі мету тимчасового арешту у вигляді правового забезпечення належного ходу кримінального судочинства а також запобігання скоєнню обвинуваченим нового серйозного злочину можна сказати, що позбавлення волі з приводу використання цього заходу, виступає для захисту однієї з цінностей, перерахованих у ст. 31 п. 3 Конституції РП, особливо для охорони громадської безпеки і порядку та свободи і прав інших осіб.

Обмеження цих прав і свобод були передбачені в законі (Кримінально-процесуальному кодексі), який регулює у загальний і водночас докладний (формальний аспект загальної лімітаційної клаузули) спосіб. У КПК визначено:

- мету, передумови і заборони тимчасового арешту (про це вже йшлося),
- спосіб застосування цього заходу (в підготовчому розгляді районний суд на пропозицію прокурора і після внесення обвинувачувального акту, суд, в якому справа знаходиться на розгляді),
- директиву мінімалізації і директиву адаптації (не застосовується тимчасовий арешт, якщо достатньо використати інший запобіжний захід а також, що тимчасовий арешт слід негайно скасувати або змінити, якщо зникнуть причини, в результаті яких його застосовано або появляться причини його скасування або зміни),
- суб'єктні і предметні обмеження застосування тимчасового арешту (цей захід може використовуватися тільки по відношенню до особи, якій пред'явлено звинувачення у скоєнні злочину і тільки тоді, коли зібрано докази, що вказують на високу ймовірність того, що обвинувачений скоїв злочин),
- засоби оскарження рішення про застосування або продовження тимчасового арешту (скарга).

Тимчасовий арешт може бути використаний виключно для забезпечення належного ходу кримінального судочинства і, отже, для захисту важливого суспільного інтересу, що також відповідає матеріальному аспекту загальної лімітаційної клаузули. Нормативне регулювання тимчасового арешту також відповідає вимогам, що впливають з принципу пропорційності. Не може бути жодих сумнівів у тому, що тимчасовий арешт є заходом досягнення закладеної законодавцем мети, тобто забезпечення належного ходу кримінального судочинства або запобігання скоєнню обвинуваченим нового важкого злочину. За допомогою вираженої в ст. 257§1 і 253§1 КПК директиви мінімалізації тимчасового арешту і директиви адаптації превентивних заходів до процедурного становища обвинуваченого, які виражаються в перманентному і здійснювальній в силу займаної посади судом і прокуратурою контролю, чи жертвуване благо у вигляді особистої свободи залишається на кожному етапі судочинства в належній пропорції до цілей, зазначених у ст. 249 КПК, законодавець дбає про те, щоб наслідки обмеження свободи обвинуваченого залишалися у відповідній пропорції до покладеного на нього тягаря. Таким чином задовольняються вимоги

необхідності і пропорційності *sensu stricte*, оскільки положення ст. 253§ 1 і 2 та ст. 257§1 КПК вимагають негайної відмови від тимчасового арешту, якщо виявиться, що він вже не являється необхідним для забезпечення належного ходу кримінального судочинства. Іншими словами, якщо буде встановлено, що немає необхідності забезпечувати належного проведення кримінального судочинства у зв'язку з припиненням стану побоювання щодо його незаконного перешкоджання або буде встановлено, що забезпечення належного ходу кримінального судочинства чи запобігання вчиненню нового тяжкого злочину обвинуваченим можна досягнути, застосовуючи менш обтяжливий для громадянина заходи (менше втручаються в сферу його прав і свобод), застосовуючи так звані вільні (*wolnościowe*) превентивні заходи. Виразом належної уваги законодавця щодо необхідності "зважування благ" у випадку тимчасового арешту являються також положення, які визначають відносні заборони на використання цього запобіжного заходу в так званих другорядних справах (ст. 259§3 *in principio* КПК) і заборони на його використання або продовження в порівнянні з прогнозованим рівнем остаточного дискомфорту (ст. 259§2 КПК).

Отже, якщо урегулювання тимчасового арешту "міститься" в межах, встановлених за принципом пропорційності, то сумніви може викликати те, чи не перевищує воно межі, установлені концепцією істоти конституційних прав і свобод. З одного боку слід відзначити підняті в юридичній літературі проблеми у визначенні обсягу даної концепції, а з іншого боку появляється питання, чи позбавлення волі тимчасово арештованої особи виключає ядро, чи тільки оболонку індивідуальної свободи людини. При відсутності однозначних критеріїв розмежування цих двох понять, розв'язання цих проблем не представляється можливим.

Можна припустити, що в площині передумови пропорційності *sensu stricte*, проблему становить строк тимчасового арешту. Польський законодавець, приймаючи положення про тимчасовий арешт, обґрунтував їх на двох основних тезах, а саме, що завжди необхідно вказувати тривалість тимчасового позбавлення волі і уточнення її кінцевої дати (ст. 251§2 *in principio* КПК) та що, в принципі, цей строк не повинен виносити більше ніж 3 місяці (ст. 263§1 КПК). Однак, в ст. 263§2 і 3 КПК встановлено винятки з цього правила. Продовження 3-місячного основного строку позбавлення волі може виникнути через "особливі обставини справи", які унеможливають завершення попереднього розслідування протягом періоду, зазначеного в ст. 263§1 КПК, при чому загальний строк застосування тимчасового арешту не може перевищувати 12 місяців щодо попереднього розслідування (ст. 263§2 КПК), але до моменту винесення першого вироку судом першої інстанції (тобто разом з розглядом у суді першої інстанції) не може перевищувати двох років (ст. 263§3 КПК). Натомість ст. 263§4 КПК, в якій законодавець визначив виняток не тільки з правила, що міститься в §1 ст. 263, але також виключення з винятків, визначених у §2 і 3 ст. 263, передбачає не тільки можливість перевищування вже установлених "винятків", але - що найголовніше - не містить жодних вказівок про те, який саме строк може тривати тимчасовий арешт і скільки саме може виступати наступних можливих продовжень арешту. Таким чином у польській правовій системі виражено - щоправда - межу арешту "відносно максимального", але насправді немає реальної максимальної межі тривалості цього запобіжного заходу. Тому влучно ствердив КТ, що "елемент

"тимчасовості" такого арешту стає дуже розмитим¹ та що структура ст. 263§4 КПК робить згадану "норму дуже простою у використанні, оскільки передумови, які в ній виступають, з трудом піддаються визначенню і об'єктивним критеріям оцінки"².

Проблема безумовно максимального періоду тимчасового арешту являється клопіткою не тільки для польського законодавця. Ця проблема виникає навіть у таких державах, які вважаються моделями гарантійності. Можна, однак, вказати, що відсутність обмежень у вигляді неперевищувальної межі для тимчасового арешту виступає в німецькому, австрійському, швейцарському праві, хоча у всіх є цілий ряд обмежень строку з по-різному побудованими передумовами.

V. У підсумку, слід виразити думку по те, що регулювання тимчасового арешту в польському кримінально-процесуальному законі (КПК) "міститься" в межах лімітації, встановлених загальною і спеціальною лімітаційною клаузулою. Він також відповідає вимогам, які виникають з принципу пропорційності, а також формальні і матеріальні передумови, викладені в ст. 31 п. Конституції РП. Такої позитивної оцінки не можна - на жаль - поставити всім заходам процесуального примусу, вказаних у КПК і так званій чутливій доказовій діяльності, яка втручається у цивільні права і свободи (наприклад, обшук особи, речі і мешкань). Рамки статті не дозволяють, однак, зайнятися цим питанням.

¹ Див. рішення КТ від 24.07.2006 р., SK 58/03.

² Ibidem.

GRANICE TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA W POLSKIM PROCESIE KARNYM W ŚWIELE KLAUZULI LIMITACYJNEJ I ZASADY PROPORCJONALNOŚCI

Jerzy Skorupka

I. Tymczasowe aresztowanie stanowi środek przymusu procesowego, uregulowany w przepisach od art. 249 do art. 265 Kodeksu postępowania karnego (dalej KPK). W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że tymczasowe aresztowanie stanowi prowizoryczne pozbawienie wolności celem zabezpieczenia warunków prawidłowego toku postępowania¹.

Stosownie do art. 249§1 KPK, zasadniczym celem tymczasowego aresztowania jest zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania karnego, zaś celem akcesoryjnym zapobiegnięcie popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa. Ustawowa regulacja tymczasowego aresztowania stanowi podstawę do wyróżnienia funkcji spełnianych przez ten środek zapobiegawczy. Wskazuje się bowiem, że tymczasowe aresztowanie spełnia dwie funkcje-zasadniczą i akcesoryjną. Spełniając funkcję zasadniczą, tymczasowe aresztowanie zabezpiecza, chroni postępowanie karne (funkcja zabezpieczająca), a zarazem uniemożliwia bezprawny wpływ na prawidłowy tok postępowania (funkcja prewencyjna)². Funkcją akcesoryjną tymczasowego aresztowania jest funkcja ochronna³, mająca na celu zapobiegnięcie popełnieniu przez oskarżonego nowego ciężkiego przestępstwa. Spełniając tą funkcję, tymczasowe aresztowanie ma na celu ochronę innych dóbr (wartości) przed popełnieniem przez podejrzanego nowego ciężkiego przestępstwa.

Warunkiem zastosowania tymczasowego aresztowania spełniającego funkcję zabezpieczającą (prewencyjną) jest istnienie przesłanek pozytywnych i brak przesłanek negatywnych. Pozytywne przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania wyrażone zostały w art. 249§1 *in fine* KPK oraz w art. 258§1 i 2 KPK i podzielić można je na ogólną i szczególną. Pozytywną ogólną przesłanką są zebrane w sprawie dowody wskazujące na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił zarzucane mu przestępstwo⁴, zaś przesłanką szczególną obawa (ryzyko) bezprawnego utrudniania przez oskarżonego postępowania karnego⁵. Natomiast, brak dowodów wskazujących na popełnienie przez oskarżonego przestępstwa oraz brak obawy bezprawnego utrudniania postępowania karnego, stanowią przesłanki negatywne stosowania tymczasowego aresztowania (odpowiednio negatywną ogólną i negatywną szczególną). W wypadku stosowania tymczasowego aresztowania, w celu realizowania funkcji ochronnej, ogólna pozytywna i negatywna przesłanka jest taka sama, jak w wypadku stosowania tego środka dla realizowania funkcji zabezpieczającej (prewencyjnej) zaś, szczególna pozytywna przesłanka została wyrażona w art. 258§3 KPK i polega na wystąpieniu uzasadnionej obawy, że oskarżony, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występkę, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, a zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził.

¹ Zob. S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2009, s. 434.

² *Tamże*, s. 426.

³ *Tamże*, s. 427.

⁴ Zob. J. Grajewski, Przebieg procesu karnego, Warszawa 2004, s. 113.

⁵ Zob. T. Grzegorzczak, J. Tylman, Polskie postępowanie karne, Warszawa 2005, s. 521.

W KPK określone zostały też wypadki, w których tymczasowe aresztowanie jest niedopuszczalne. Stosownie do art. 259, jeżeli szczególne względy nie stoją temu na przeszkodzie, należy odstąpić od tymczasowego aresztowania, zwłaszcza gdy pozbawienie oskarżonego wolności spowodowałoby dla jego życia lub zdrowia poważne niebezpieczeństwo lub pociągałoby wyjątkowo ciężkie skutki dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny. Jeżeli stan zdrowia oskarżonego tego wymaga, tymczasowe aresztowanie może być wykonywane tylko w postaci umieszczenia w odpowiednim zakładzie leczniczym. (art. 260 KPK).

Tymczasowego aresztowania nie stosuje się również wtedy, gdy na podstawie okoliczności sprawy można przewidywać, że sąd orzeknie w stosunku do oskarżonego karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub karę łagodniejszą albo że okres tymczasowego aresztowania przekroczy przewidywany wymiar kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia (art. 259§2 KPK). W końcu, tymczasowe aresztowanie nie może być stosowane, jeżeli przestępstwo zagrożone jest karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku, chyba że sprawca został ujęty na gorącym uczynku lub bezpośrednio potem (art. 259§3). Zaznaczyć jednak należy, że ograniczenia przewidziane w art. 259§ 2 i 3 nie mają zastosowania, gdy oskarżony ukrywa się, uporczywie nie stawia się na wezwania lub w inny bezprawny sposób utrudnia postępowanie albo nie można ustalić jego tożsamości.

Kodeks postępowania karnego nie określa jednak granic tymczasowego aresztowania. Nie wskazuje bowiem podstawowych założeń rozstrzygania konfliktu pomiędzy państwem (organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości), a obywatelem (oskarżonym), wynikających z konieczności ochrony interesu publicznego (prawidłowego toku postępowania karnego), kosztem naruszenia interesu prywatnego (prawa jednostki do wolności osobistej). Przy stosowaniu tymczasowego aresztowania występuje bowiem sytuacja, że w celu zapewnienia prawidłowego toku postępowania karnego, a zatem dla ochrony interesu ogólnospołecznego, konieczne jest ograniczenie praw i wolności indywidualnych. Wyznaczenie granic tymczasowego aresztowania stanowi zatem narzędzie ochrony nie tylko interesu prywatnego, ale także interesu publicznego.

II. Nietykalkość osobista i wolność osobista zapewniona została każdemu w art. 41 Konstytucji RP. Przepis ten stanowi również, że pozbawienie bądź ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie. W art. 41 ust. 1 Konstytucji RP brak jest jednak wyraźnej wypowiedzi, wskazującej na wypadki, w których pozbawienie lub ograniczenie wolności może być uznane za usprawiedliwione. Pociąga to za sobą trudności w ustaleniu, czy dana ingerencja w sferę wolności osobistej mieści się w dopuszczalnych i akceptowalnych granicach, czy też granice te przekracza.

Ogólne zasady ograniczenia wolności i praw jednostki wyrażone zostały w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Przepis ten, za pomocą **ogólnej klauzuli limitacyjnej**, limituje możliwość wprowadzania ograniczeń w dwóch aspektach: formalnym (ograniczenia mogą być ustanowione tylko ustawą) i materialnym (ograniczenia mogą być ustanowione tylko dla ochrony wskazanych wartości, tj. bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, środowiska, zdrowia publicznego, moralności publicznej lub wolności i praw innej osoby)¹. W literaturze procesu karnego przyjmuje się, że ogólna klauzula

¹ Zob. *L. Garlicki*, Polskie prawo konstytucyjne, Zarys wykładu, Warszawa 2006, s. 60.

limitacyjna zabrania niweczenia istoty praw i wolności, jednocześnie wymieniając wartości, których ratowanie usprawiedliwia ich ograniczenia¹.

Ogólne sformułowanie art. 31 ust. 3 Konstytucji RP wyznacza granice, poza którymi jakiegokolwiek ograniczenia są niedopuszczalne. Granice te tworzą **zasada proporcjonalności** oraz koncepcja „istoty” poszczególnych praw i wolności.

Zasada proporcjonalności, uniwersalnie rozumiana jako „nakaz podejmowania środków adekwatnych do założonych celów”², nie jest wprost wyrażona w przepisach Konstytucji RP, ale jej ogólny wyraz daje art. 31 ust. 3 Konstytucji. Wymieniony przepis zawiera w pierwszej kolejności przesłankę formalną naruszenia wolności i praw, w postaci obowiązku regulowania ograniczeń w ustawie, a następnie zasadę konieczności (utożsamianą zazwyczaj z zasadą proporcjonalności w ścisłym tego słowa znaczeniu), zgodnie z którą ograniczenie musi być konieczne, a także katalog przesłanek materialnych, które warunkują dopuszczalność ograniczenia³. Przesłanki tej zasady sformułował Trybunał Konstytucyjny (dalej TK) w orzeczeniu K 11/94, stawiając trzy pytania, na które należy udzielić odpowiedzi dla oceny, czy dane ograniczenie nie przekroczyło niezbędnego zakresu:

- czy dane ograniczenie może doprowadzić do zamierzonych skutków,
- czy jest ono niezbędne dla ochrony interesu publicznego, z którym jest związane,
- czy efekty ograniczenia pozostają w odpowiedniej proporcji do ciężarów nałożonych na obywatela.

Realizacja wymienionych założeń uzależniona jest od spełnienia następujących kryteriów: 1. przydatności, 2. konieczności, 3. proporcjonalności *sensu stricto*⁴.

Zasada proporcjonalności została rozwinięta w kolejnych orzeczeniach TK, w których wyrażono stanowisko, że art. 31 ust. 3 Konstytucji RP statuuje zasadę proporcjonalności w sposób w pełni samodzielny i całościowy⁵. W wyr. z 12.01.2000 r., P 11/98⁶, TK wyraził pogląd, że kryterium konieczności (niezbędności) oznacza, że każde ograniczenie praw i wolności jednostki musi być w pierwszym rzędzie oceniane w płaszczyźnie pytania, czy było ono „konieczne”, czyli innymi słowy, czy tego samego celu nie można osiągnąć przy użyciu innych środków, mniej uciążliwych dla obywatela, bo słabiej (bardziej płytko) ingerujących w sferę jego praw i wolności. Pojęcie konieczności oznacza więc rzeczywistą potrzebę ingerowania w istniejący zakres praw i wolności jednostki, ze względu na określone przez ustawodawcę cele. Stosowane środki mają być niezbędne, to znaczy, mają chronić określone wartości „w sposób bądź w stopniu, który nie mógłby być osiągnięty przy zastosowaniu innych środków”⁷. Odnotować też należy, że w wyroku z 30.10.2006 r., P 10/06⁸, TK wskazał, że zasada proporcjonalności nakazuje, aby spośród skutecznych środków ograniczających korzystanie z wolności i praw wybierać środki najmniej uciążliwe dla jednostki.

¹ Zob. P.Hofmański, S.Zablocki, Pozbawienie wolności w toku procesu karnego. Wybrane aspekty konstytucyjne i prawno międzynarodowe, [w:] J.Skorupka (red.) Rzetelny proces karny. Księga pamiątkowa prof Zofii Świdy, Wrocław 2009, s. 514.

² Zob. K.Wójtowicz, Zasada proporcjonalności jako wyznacznik konstytucyjności norm, [w:] M.Zubik (red.), Księga XX-lecia Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 2006, s. 265.

³ Zob. A.Labno, Istota zasady proporcjonalności, [w:] Zasada proporcjonalności w prawie karnym pod red. T.Dukiet-Nagórskiej, Warszawa 2010, s. 24.

⁴ Zob. K.Wojtyczek, Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP, Kraków 1999, s. 150.

⁵ Por. wyr. TK z 12.01.1999 r., P 2/98, OTK ZU 1999, Nr 1, poz. 2.

⁶ Wyr. TK z 12.01.2000 r., P 11/98, OTK ZU 2000, Nr 1, poz. 3.

⁷ Zob. wyr. TK z 12.01.1999 r., P 2/98, OTK ZU 1999, Nr 1, poz. 2.

⁸ Wyr. TK z 30.10.2006 r., P 10/06, OTK ZU 2006, Nr 9A, poz. 128.

Podnieść należy, że objaśnienie pojęcia konieczności powinno być dokonywane przy uwzględnieniu standardów międzynarodowych. Art. 9 Konstytucji RP nakazuje wszak przestrzeganie wiążącego Rzeczpospolitą prawa międzynarodowego, wskazując przez to na Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (dalej Europejska Konwencja), jako wzorca standardu prawa międzynarodowego.

Obok zasady proporcjonalności, granicą limitującą ograniczenia praw i wolności jest „**istota**” tychże wolności i praw. Również ta koncepcja doczekała się bogatego orzecznictwa TK. W wyroku w sprawie P 2/98 TK przyjął, że zasadniczo, zasada zachowania istoty wolności i praw przy wprowadzaniu ich ograniczeń oznacza respektowanie istnienia pewnej minimalnej treści konkretnej wolności i prawa. Przekroczenie tego zakresu powoduje ich eliminację. Owa minimalna treść określona została przez TK jako „pewien element podstawowy (rdzeń, jądro)”, zaś elementy dodatkowe, czyli otoczka, mogą być ujmowane w różny sposób, bez ryzyka „zniszczenia tożsamości danego prawa czy wolności”¹. Interpretacja „zakazu naruszania istoty praw człowieka” nastrocza jednak trudności i problemy z wykorzystaniem tej koncepcji w praktyce. Brak jest bowiem konkretnych i jednoznacznie ustalonych kryteriów rozróżnienia, co stanowi rdzeń, a co należy zaliczyć do otoczki².

Art. 31 ust. 3 Konstytucji RP formułuje również kumulatywnie ujęte **przesłanki dopuszczalności ograniczeń** w korzystaniu z konstytucyjnych praw i wolności, którymi są: ustawowa forma ograniczenia, istnienie w państwie demokratycznym konieczności wprowadzenia ograniczenia, funkcjonalny związek ograniczenia z realizacją wskazanych w wymienionym przepisie wartości oraz zakaz naruszenia istoty danego prawa lub wolności³. Co oczywiste, art. 31 ust. 3 Konstytucji RP znajduje zastosowanie do wolności osobistej, znajdującej się pod ochroną art. 41 ust. 1 Konstytucji RP.

III. Wymóg ustawowej formy ograniczenia prawa do wolności był analizowany przez TK w wyroku z dnia 12 stycznia 2000 r.⁴ W tym orzeczeniu podkreślono, że uzależnienie dopuszczalności ograniczeń praw i wolności od ich ustanowienia „tylko w ustawie” jest czymś więcej niż tylko przypomnieniem ogólnej zasady wyłączności ustawy dla normowania sytuacji prawnej jednostki. W ocenie TK, wymienione sformułowanie wprowadza wymóg odpowiedniej szczegółowości unormowania ustawowego. Skoro ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności mogą być ustanawiane tylko w ustawie, to kryje się w tym nakaz kompletności unormowania ustawowego, które musi samodzielnie określać wszystkie podstawowe elementy ograniczenia danego prawa i wolności, tak aby już na podstawie lektury przepisów ustawy można było wyznaczyć kompletny zarys tego ograniczenia. Niedopuszczalne jest natomiast przyjmowanie w ustawie uregulowań blankietowych, pozostawiających organom władzy swobodę normowania ostatecznego kształtu owych ograniczeń, a w szczególności wyznaczania zakresu tych ograniczeń.

Przesłanka dopuszczalności ograniczeń w korzystaniu z konstytucyjnych praw i wolności w postaci „konieczności ograniczeń” oznacza wymóg stosowania takich środków prawnych, które będą rzeczywiście służyły realizacji celów zamierzonych przez

¹ Zob. też wyr. TK z 25.05.1999 r., SK 9/98, OTK ZU 1999, Nr 4, poz. 78.

² Zob. *A.Labno*, Ograniczenie wolności i praw człowieka na podstawie art. 31 Konstytucji III RP, [w:] *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, red. B.Banaszak, A.Preisner, Warszawa 2002, s. 708 – 709.

³ Zob. wyr. TK z 12.01.1999 r., P 2/98, OTK ZU 1999, Nr 1, poz. 2.

⁴ Wyr. TK z dnia 12.01.2000 r., P 11/98, OTK -A 2000, nr 1, poz. 3. Zob. także: wyr. TK z dnia 12.01.1999 r., P 2/98, OTK-A 1999, nr 1, poz. 2; wyr. TK z dnia 24.07.2006 r., SK 58/3, OTK-A 2006, nr 7, poz. 85.

prawodawcę. Środki te powinny być niezbędne w tym sensie, że będą chronić określone wartości w takim stopniu, bądź w taki sposób, który nie mógłby zostać osiągnięty przy zastosowaniu innych środków. „Konieczność” mieści więc w sobie postulat niezbędności, przydatności i proporcjonalności wprowadzanych ograniczeń¹, a co za tym idzie, każde ograniczenie prawa do wolności osobistej jednostki winno być oceniane w kontekście pytania, czy tego samego efektu nie można byłoby uzyskać przy zastosowaniu odmiennych środków, mniej uciążliwych dla obywatela i słabiej ingerujących w sferę jego wolności i praw.

Kolejną przesłanką jest wystąpienie funkcjonalnego związku pomiędzy wprowadzaniem ograniczeniem, a realizacją wymienionych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP wartości.

Ostatnią przesłanką jest nienaruszalność istoty praw i wolności. W ocenie TK, interpretacja zakazu naruszania istoty ograniczanego prawa lub wolności nie powinna sprowadzać się wyłącznie do płaszczyzny negatywnej, tj. do odpowiedniego miarkowania dokonywanych ograniczeń. Należy w tym zakazie widzieć również stronę pozytywną, związaną z dążeniem do wskazania, choćby przykładowo, owego nienaruszalnego rdzenia danego prawa lub wolności, który winien pozostawać wolny od ingerencji prawodawcy nawet w sytuacji, gdy działa on w celu ochrony wartości wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP².

W polskiej literaturze podkreśla się, że ograniczenie prawa do wolności osobistej z samej natury rzeczy wiąże się z naruszeniem istoty tego prawa. Niemożliwe jest bowiem wskazanie „rdzenia” wolności osobistej, który pozostawałby wolny od ingerencji pomimo wprowadzenia ograniczeń o których mowa w art. 31 ust. 3 oraz art. 41 ust 1 Konstytucji RP³.

Wskazuje się także, że katalog przesłanek wyrażonych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP musi być odczytywany łącznie z wiążącymi Polskę regulacjami prawa międzynarodowego. Dopełnieniem ogólnej klauzuli limitacyjnej wyrażonej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP jest bowiem art. 5 ust. 1 Konwencji Europejskiej, w którym zawarto **szczególną klauzulę limitacyjną**⁴. Powoduje to, że polski ustawodawca decydując się na jakąkolwiek ingerencję w prawo do wolności osobistej jednostki musi kierować się nie tylko wskazaniami zawartymi w Konstytucji RP, lecz także powinien „zmieścić się” w limitacji wyznaczonej przez art. 5 Europejskiej Konwencji. Naruszenie wskazanego wymogu będzie równoznaczne z zaistnieniem kolizji, która w myśl art. 91 ust. 2 Konstytucji RP musi być rozstrzygana na korzyść przepisu konwencyjnego⁵.

IV. Rozważyć zatem należy, czy zawarta w Kodeksie postępowania karnego regulacja dotycząca celu, funkcji, przesłanek i trybu stosowania tymczasowego aresztowania mieści się w ogólnej klauzuli limitacyjnej określonej w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, szczególnej klauzuli limitacyjnej z art. 5 ust. 1 Europejskiej Konwencji oraz spełnia wymogi zasady proporcjonalności i przesłanki ograniczenia wolności i praw obywatelskich, określone w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Zważyć też trzeba, że art. 5 ust. 1 lit. c Europejskiej Konwencji, przesłanki aresztowania określa relatywnie ogólnie, ograniczając się w zasadzie do wskazania na

¹ Por. wyr. TK z dnia 12.01.1999 r., P 2/98, OTK-A 1999, nr 1, poz. 2; wyr. TK z dnia 26.04.1995 r., K 11/94, OTK-A 1995, nr 1, poz. 12; wyr. TK z dnia 26.01.1993 r., U 10/92, OTK-A 1993 r., nr 1, poz. 2.

² Por. wyr. TK z dnia 12.01.1999 r., P 2/98, OTK-A 1999, nr 1, poz. 2.

³ Zob. P. Hofmański, S. Zabłocki, op. cit., s. 523.

⁴ Tamże, s. 515-516.

⁵ por. orzeczenie ETPCz z dnia 26.04.2007 r. w sprawie 71525/01 Dumitru Popescu przeciwko Rumunii.

dowodową podstawę oraz na obawę ucieczki. Wymieniony przepis pozwala także na aresztowanie w celu prewencyjnym. W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej ETPCz) przyjęto, że samo podejrzenie popełnienia przestępstwa jest wprawdzie wystarczającą podstawą aresztowania, ale nie może usprawiedliwiać detencji przez dłuższy czas.

Mając zatem na względzie cel tymczasowego aresztowania w postaci zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, a także zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa można powiedzieć, że pozbawienie wolności z powodu zastosowania tego środka, następuje dla ochrony jednej z wartości wymienionych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, a zwłaszcza dla ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz wolności i praw innych osób.

Ograniczenia wymienionych praw i wolności przewidziane zostały w ustawie (Kodeksie postępowania karnego), która reguluje je w sposób pełny, a jednocześnie szczegółowy (aspekt formalny ogólnej klauzuli limitacyjnej). W KPK określone zostały bowiem:

- cel, przesłanki i zakazy tymczasowego aresztowania (była już o tym mowa),
- tryb stosowania tego środka (w postępowaniu przygotowawczym sąd rejonowy na wniosek prokuratora, a po wniesieniu aktu oskarżenia, sąd przed którym sprawa się toczy),
- dyrektywa minimalizacji i dyrektywa adaptacji (tymczasowego aresztowania nie stosuje się, jeżeli wystarczający jest inny środek zapobiegawczy, a także, że tymczasowe aresztowanie należy niezwłocznie uchylić lub zmienić, jeżeli ustaną przyczyny wskutek których został on zastosowany lub powstaną przyczyny uzasadniające jego uchylenie lub zmianę),
- ograniczenia podmiotowe i przedmiotowe stosowania tymczasowego aresztowania (środek ten może być stosowany tylko w stosunku do osoby, której przedstawiono zarzut popełnienia przestępstwa oraz tylko wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo),
- środki zaskarżenia decyzji o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania (zażalenie).

Tymczasowe aresztowanie może być stosowane wyłącznie dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, a zatem dla ochrony ważnego interesu publicznego, co spełnia także materialny aspekt ogólnej klauzuli limitacyjnej. Ustawowe uregulowanie tymczasowego aresztowania, spełnia również wymogi wypływające z zasady proporcjonalności. Nie może być bowiem wątpliwości, że tymczasowe aresztowanie stanowi środek pozwalający na osiągnięcie zamierzonego przez ustawodawcę celu, to jest zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego lub zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa. Za pomocą wyrażonej w artykułach 257§1 i 253§1 KPK dyrektywy minimalizacji tymczasowego aresztowania i dyrektywy adaptacji środków zapobiegawczych do sytuacji procesowej oskarżonego, wyrażających się w permanentnej i dokonywanej z urzędu przez sąd i prokuratora kontroli, czy poświęcone dobro w postaci wolności osobistej pozostaje na każdym etapie postępowania we właściwej proporcji do celu wskazanego w art. 249 KPK, ustawodawca dba o to, aby skutki ograniczenia wolności oskarżonego pozostawały w odpowiedniej proporcji do nałożonych na niego ciężarów. Spełnione są przez to wymogi konieczności i proporcjonalności *sensu stricte*, gdyż przepisy art. 253§ 1 i 2 oraz art. 257§1 KPK wymagają niezwłocznej rezygnacji z tymczasowego aresztowania, jeśli okaże się, że nie jest już ono niezbędne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego. Innymi słowy, gdy zostanie

ustalone, że nie ma już potrzeby zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, z uwagi na ustanie stanu obawy jego bezprawnego utrudniania, albo też zostanie ustalone, że zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania karnego lub zapobiegnięcie popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa można osiągnąć przy zastosowaniu mniej uciążliwych dla obywatela środków (słabiej ingerujących w sferę jego praw i wolności), poprzez zastosowanie tzw. wolnościowych środków zapobiegawczych. Wyrazem należytej troski ustawodawcy co do konieczności „ważenia dóbr” w wypadku tymczasowego aresztowania są także przepisy określające względne zakazy stosowania tego środka zapobiegawczego w tzw. sprawach bagatelnych (art. 259§3 *in principio* KPK) i zakaz jego stosowania lub kontynuacji w zestawieniu z prognozowanym stopniem dolegliwości finalnej (art. 259§2 KPK).

Jeżeli więc uregulowanie tymczasowego aresztowania „mieści się” w granicach wyznaczonych przez zasadę proporcjonalności, to wątpliwości może budzić, czy nie przekracza ono granicy określonej przez koncepcję istoty praw i wolności konstytucyjnych. Z jednej strony wskazać bowiem należy na podnoszone w piśmiennictwie prawniczym problemy w wyznaczeniu zakresu wymienionej koncepcji, a z drugiej strony pojawia się kwestia, czy pozbawienie wolności tymczasowo aresztowanego eliminuje jądro, czy jedynie otoczkę wolności osobistej człowieka. Wobec braku jednoznacznych kryteriów rozróżnienia obu tych pojęć, rozstrzygnięcie wymienionej kwestii wydaje się niemożliwe.

Jak wydaje się, w płaszczyźnie przesłanki proporcjonalności sensu *stricte*, problem stanowi termin tymczasowego aresztowania. Polski ustawodawca ustanawiając przepisy dotyczące tymczasowego aresztowania, oparł je na dwóch podstawowych założeniach, a mianowicie, że zawsze konieczne jest określenie czasu trwania tymczasowego pozbawienia wolności i sprecyzowanie jego terminu końcowego (art. 251§2 *in principio* KPK) oraz że, zasadniczo, czas ten nie powinien być dłuższy niż 3 miesiące (art. 263§1 KPK). Niemniej, w art. 263§2 i 3 KPK określone zostały wyjątki od wymienionej reguły. Przedłużenie 3 miesięcznego zasadniczego okresu pozbawienia wolności, może bowiem nastąpić ze względu na „szczególne okoliczności sprawy”, uniemożliwiające ukończenie postępowania przygotowawczego w terminie wskazanym w art. 263§1 KPK, przy czym łączny okres stosowania tymczasowego aresztowania nie może przekroczyć 12 miesięcy w odniesieniu do postępowania przygotowawczego (art. 263§2 KPK), zaś do chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji (a więc łącznie z postępowaniem przed sądem I instancji) nie może przekroczyć 2 lat (art. 263§3 KPK). Natomiast, art. 263§4 KPK, w którym ustawodawca ustanowił wyjątek nie tylko od reguły zawartej w §1 art. 263, ale wyjątek od wyjątków określonych w §2 i 3 art. 263, przewiduje już, nie tylko możliwość przekroczenia okresów już „wyjątkowych”, ale - co najistotniejsze - nie zawiera też żadnych wskazań co do tego, przez jaki konkretnie okres może trwać tymczasowe aresztowanie, ani co do ilości kolejnych, możliwych przedłużeń aresztowania. Tak więc w polskim systemie prawnym wyrażona została - co prawda - granica aresztu „względnie maksymalnego”, ale w rzeczywistości nie ma realnej maksymalnej granicy trwania tego środka zapobiegawczego. Trafnie więc stwierdził TK, iż „element „tymczasowości” takiego aresztowania staje się bardzo nieostry¹ oraz że konstrukcja art. 263§4 KPK czyni wymienioną „normę nader łatwą do zastosowania, gdyż przesłanki w niej występujące z trudem poddają się określonym i obiektywnym kryteriom oceny”².

¹ Zob. wyr. TK z 24.07.2006 r., SK 58/03.

² tamże.

Problematyka bezwzględnie maksymalnego okresu tymczasowego aresztowania stanowi jednak kłopot nie tylko dla polskiego ustawodawcy. Problem ten występuje również w państwach uznawanych za wręcz modelowo gwarancyjne. Wskazać wszak można, że brak jest ograniczenia w postaci nieprzekraczalnej granicy dla tymczasowego aresztowania w ustawodawstwie niemieckim, austriackim, szwajcarskim, chociaż we wszystkich występuje szereg ograniczeń czasowych, o różnie skonstruowanych przesłankach.

V. W podsumowaniu, wyrazić należy stanowisko, że uregulowanie tymczasowego aresztowania w polskiej ustawie procesowej (KPK) „mieści się” w granicach limitacji wyznaczonych przez ogólną i szczególną klauzulę limitacyjną. Spełnia też wymogi wynikające z zasady proporcjonalności, a także formalne i materialne przesłanki określone w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Takiej pozytywnej oceny nie można-niestety-wystawić wszystkim środkom przymusu procesowego określonym w KPK oraz tzw. wrażliwym czynnościom dowodowym ingerującym w prawa i wolności obywatelskie (np. przeszukanie osoby, rzeczy i pomieszczeń). Ramy artykułu nie pozwalają jednak na podjęcie tej problematyki.